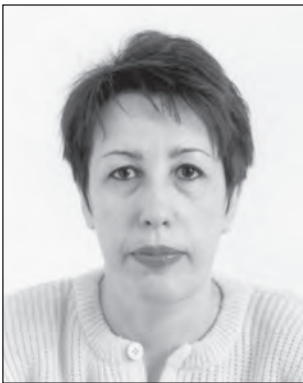

Актуальна тема

Педагогічна підготовка батьків до професійного самовизначення старшокласників

Тамара КРАВЧЕНКО,

доктор педагогічних наук, завідувач лабораторії сімейного виховання Інституту проблем виховання НАПН України

Сучасна соціально-економічна ситуація, перехід до ринкових відносин, переорієнтація з одних провідних галузей професійної діяльності на інші актуалізують потребу в мобільній, професійно компетентній і конкурентоспроможній особистості, здатній за короткий час оволодівати новими знаннями, вміннями й навичками, перебудовувати свою діяльність. Ці зміни певною мірою пов'язані з проблемою професійного самовизначення, оскільки з огляду на вимоги сучасного ринку праці, а також у зв'язку з недостатньою соціальною захищеністю випускникам школи необхідно вміти швидко адаптуватися до нових соціально-економічних умов. Без цього важко обрати способи продовження освіти, оволодіти бажаною професією, влаштуватися на роботу.

Поняття «професійне самовизначення» широко використовується в різних галузях наукового знання, що спричинює неоднозначність тлумачення його сутності. Філософи (Р.Мей, В.Франкл та ін.) розглядають професійне самовизначення як вибір життєвого шляху, цінностей, винайдення способу реалізації життєвих смислів. Психологи (Б.Ананьєв, С.Григорович, Є.Климов, І.Котик, Р.Кулаков, Є.Кучеренко, С.Степанов, Д.Ушаков та ін.) професійне самовизначення розуміють як внутрішні механізми або процесуальні характеристики, що сприяють усвідомленню людиною себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності, зумовлюють її активність, усвідомлене прагнення зайняти певну позицію.

З проблемою свободи вибору пов'язує професійне та особистісне самовизначення М.Пряжников, акцентуючи увагу на їх взаємозумовленості та взаємовпливі.

Досліджуючи побудову стратегії життя особистості, К.Абульханова-Славська наголошує на важливості оптимального вибору професійної діяльності, що забезпечує узгодження активності людини та її можливостей з вимогами й умовами певної професії. Саме механізм узгодження активності індивіда й вимог професійної діяльності є однією з основних його характеристик як суб'єкта діяльності. Оскільки людина сама свідомо обирає

свій життєвий шлях, виникає необхідність створення умов для успішної реалізації нею своєї життєвої спрямованості, здобуття освіти. Адже входження в професію має відповідати характерним рисам особистості, її прагненням і здібностям. Усе це інтегрується у визначенні індивідом відповідної стратегії життя як певному універсальному законі, способі його самоздійснення в різних сферах життєдіяльності. До основних ознак стратегії життя К.Абульханова-Славська зараховує: вибір цілей, способів життя, визначення його етапів; самореалізацію; створення цінностей самого життя [1].

З погляду соціальної психології (А.Котельник, В.Носков та ін.) професійне самовизначення розглядається як активізація мотивів, що відтворюються в ціннісних орієнтаціях та особливостях професійної спрямованості випускників середньої школи. У межах цього підходу набуває визнання думка про те, що специфічні моменти самосвідомості, формування «Я-концепції», яка охоплює образ «Я-професійне», залежать від міри узгодження ідеального та реального «образу-Я», ідеального та реального образу професії. Співвідношення «Я-реального» та «Я-ідеального» визначає вимоги людини до самої себе. Потреби в задоволенні власного «Я» (самоповага, усвідомлення своєї значущості й компетентності) мають реалізовуватися у самоствердженні й самоздійсненні людини з огляду на її

прагнення виявляти себе. Не лише пізнання, а й самореалізація формують самосвідомість, внутрішнє «Я» людини, її мотивацію. Реалізація себе в професії охоплює формування образу професії, насамперед на етапі вибору сфери професійної діяльності [3].

У педагогіці (І.Вільша, Д.Закатнов, О.Ігнатюк, С.Істоміна, Т.Козак, Д.Коноплярський та ін.) професійне самовизначення пов'язують із досягненням людиною функціональної рівноваги між індивідуальними властивостями та особливостями професійної діяльності, входженням у ту чи іншу соціальну й професійну групи, з вибором способу життя, сфери трудової діяльності та конкретної професії.

Різні аспекти професійного самовизначення висвітлені в працях таких зарубіжних дослідників, як Х.Бройер, Дж.Крайтс, Ф.Седлак, Д.С'юпер. Вони наголошують на професійному розвитку шляхом самореалізації індивіда, вивчають професійні настановлення молоді.

Особливої значущості проблема професійного самовизначення набуває для дітей старшого шкільного віку, які закінчують школу і вступають у самостійне трудове життя. Старший шкільний вік – винятково важливий етап формування самосвідомості й світогляду, період прийняття відповідальних рішень, серед яких вагоме місце належить тим, що пов'язані з вибором професії. Саме цей вибір великою мірою визначає подальший розвиток особистості, умови і засоби реалізації нею своїх якостей і здібностей, соціальне середовище для втілення життєвих планів, сенсу, цінностей [2].

Водночас, як показує практика, для більшості старшокласників професійне самовизначення характеризується амбівалентністю мотивів, пов'язаною з наявністю різних поглядів на оцінювання тієї чи іншої професії (близькість до місця проживання, престижність організації, користування додатковими соціальними благами, можливість досягнення високої матеріальної забезпеченості, привабливість зовнішніх атрибутів тощо), що не дає змоги зробити правильний вибір. У багатьох випадках рішення спирається лише на загальні міркування і може в майбутньому стати причиною життєвих невдач та великих розчарувань.

Не можна не зважати й на те, що у зв'язку зі значною соціальною, матеріальною й територіальною нерівністю можливостей здобуття освіти та самореалізації перспективи в плані професійного самовизначення мають далеко не всі юнаки і дівчата старшого шкільного віку. Як наслідок, обираючи фах, вони віддають перевагу не тим професіям, якими хотіли б оволодіти, а тим, які відповідають критерію доступності. Часом професійний вибір, зроблений під впливом тих чи тих соціальних факторів, не відповідає уявленням школярів про майбутню професію, їхнім психофізіологічним особливостям, що спричинює в майбутньому необхідність зміни зробленого вибору.

На попередження таких негативних явищ має спрямовуватися діяльність різних соціальних

інститутів, відповідальних за підготовку школярів до усвідомленого професійного самовизначення, які мають виконувати свої функціональні обов'язки на засадах координації зусиль і активного співробітництва.

Важливе місце серед таких інститутів належить загальноосвітнім навчальним закладам, одним із напрямів діяльності яких є забезпечення вирішення практичних питань професійного самовизначення особистості. Серед них: запровадження системи профорієнтації, що передбачає оволодіння школярами знаннями, необхідними для орієнтування у світі професій, уміннями об'єктивного оцінювання своїх індивідуальних особливостей; розроблення діагностичних методик вивчення особистості школярів з метою надання їм індивідуальної допомоги у виборі професії; проведення професійних консультацій для шкільної молоді, створення банку професіокарт; дотримання системного підходу в профорієнтації школярів; створення умов для професійного самовизначення в контексті особистісно орієнтованої освіти.

Іншим соціальним інститутом, характер функціонування якого позначається на успішності професійного самовизначення дітей старшого шкільного віку, є сім'я, яка впливає на формування і розвиток дитини з огляду на притаманні їй ідеали, інтереси, цілі, цінності, що втілюються у виховному потенціалі батьків і виявляються в батьківсько-дитячих взаєминах, методах сімейного виховання. Сім'я має забезпечити умови, які стимулювали б особистісне зростання дитини, сприяли формуванню в неї готовності до здійснення самостійного і відповідального професійного вибору.

Дослідники, які займаються вивченням ролі сім'ї у професійному самовизначенні старшокласників, зазначають, що на цей процес вагомий вплив справляють:

- відносини з батьками загалом і ті, що пов'язані з професійним майбутнім дитини (Є.Климов);
- соціальний статус, матеріальне забезпечення родини, рівень освіченості батьків (Л.Мітіна);
- прихильність батьків до дитини, що зумовлює активізацію її ініціативи, автономності, сприяє опануванню навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності (М.Бикова, О.Смирнова);
- стиль виховання, ціннісні пріоритети батьків (О.Волкова, В.Носков, О.Сухова);
- стереотипи виховних настановлень батьків, вивіщення власного індивідуального досвіду без урахування його прийнятності для дитини (Л.Пономаренко).

Вагомі напрацювання щодо впливу сімейного виховання на професійне самовизначення школярів зроблено зарубіжними науковцями. В узагальненому вигляді сповідуваними ними ідеї полягають у тому, що:

- батьки, з одного боку, мають оберегати дитину, а з іншого, – надавати їй певну свободу в професійному самовизначенні; дитина, своєю чергою,

встановлює необхідний баланс між вимогами батьків і власною ініціативою (Е.Еріксон);

– материнська любов безумовна і невіддільна від контролю; любов батька зумовлена – батько любить дитину за те, що вона виправдовує його очікування, зокрема й ті, які стосуються її професійного самовизначення (Е.Фромм, К.Роджерс);

– для успішного професійного самовизначення дитини батьки мають створити умови, які сприяли б виявленню її потреб, інтересів, нахилів, надавали б свободу вибору (А.Маслоу).

Загалом до чинників сімейного середовища, які негативно позначаються на професійному самовизначенні дитини, належать: диктат, неврахування її індивідуальних особливостей, бажань і здібностей, що не тільки утруднює адекватний перебіг професійного самовизначення особистості, яка зростає, а й може спричинювати виникнення в неї нервових порушень, погіршення психічного та соціального здоров'я; конфліктність, культурна депривація сім'ї, які зумовлюють формування у молоді людини професійних домагань, чільне місце серед яких посідає матеріальний статок, котрого вона прагне досягти понад усе; приділення батьками надмірної уваги матеріальному добробуту, що значно скорочує час їхнього спілкування з дитиною, призводить до того, що провідними її якостями стають егоцентризм, емоційна холодність, завищені життєві домагання, поєднані з відсутністю здатності докладати зусилля для досягнення бажаних цілей, що гальмує успішність професійного самовизначення.

За високого темпу суспільного розвитку сім'я часто «не встигає» за його перебігом. Батьківська позиція швидко застаріває, порушуючи процес міжпоколінної трансляції норм та уявлень про суспільне буття, його професійний світ. У такій ситуації батькам, які прагнуть бачити свою дитину успішною, доволі не просто передати їй накопичений життєвий досвід, адже він може виявитися непридатним у нових ринкових умовах. До того ж, важко передбачити, які професійні цінності будуть затребувані в найближчому майбутньому.

Нечіткість, розмитість уявлень батьків про нові соціальні умови ускладнює підтримку ними успішного професійного самовизначення дитини. У випадку, коли перемагає налаштованість батьків на старий образ світу (зокрема і світу професій), який вони намагаються передати дитині, зростає небезпека самостійного створення нею власної його картини, що може входити в жорстку суперечність з тим образом, який продукується батьками. Наслідком цього стає поверхове оволодіння особистістю, яка зростає, нормами ринкової економіки, втрата інтересу й мотивації до здобуття освіти, пізнання й узгодження своїх можливостей і соціально-професійних потреб.

Не можна не зважати й на те, що педагогічна свідомість суспільства, як і всі інші сфери соціальної реальності, зазнає сьогодні суттєвих змін. Найбільш

значущим з-поміж них є те, що сімейне виховання втрачає ознаки спонтанно-ритуального, побутового виконання батьками дій з передавання дітям обмеженого знання, яке начебто стосується їх професійного самовизначення. Серед сучасних батьків досить помітною є частина тих, хто прагне досягнути засади своїх виховних впливів; вони відмовляються від дотримання необґрунтованих норм і стереотипів, відкриті до прийняття педагогічної допомоги.

У зв'язку з цим актуалізується необхідність надання сім'ї підтримки, орієнтованої на її педагогічну підготовку до професійного самовизначення дитини старшого шкільного віку. За своєю сутністю педагогічна підготовка батьків може бути інтерпретована як педагогічне керівництво сімейним вихованням, його коригування шляхом педагогічної просвіти батьків на основі усталених у педагогічній науці поглядів на норми і правила батьківсько-дитячої взаємодії. З огляду на порушену в цій статті проблему, ми розглядаємо цей феномен як систему змістово-педагогічних й організаційно-методичних заходів, спрямованих на збагачення батьків сукупністю знань, ціннісних пріоритетів і настановлень, вироблення вмінь і навичок, пов'язаних з професійним майбутнім дитини, підтримкою усвідомленого формування нею свого професійного «Я».

Особливістю функціонування такої системи має бути гнучкість і варіативність, а її змістові цілі повинні співвідноситися з конкретними проблемами і ситуаціями конкретних батьків і дітей. Вона повинна спиратися на діагностику рівнів підготовки батьків до професійного самовизначення старшокласників; передбачати координацію виховних цілей і виховних позицій сім'ї і школи, оптимальне поєднання колективних, групових та індивідуальних форм роботи, орієнтованих на створення сприятливих умов для опрацювання батьками наявних моделей підтримки професійного самовизначення дитини, переживання почуття «неунікальності» власних проблем, розхитування ригідних конструктів щодо професійного самовизначення дитини, формування нових моделей реальності, самих себе та своїх дітей у ній.

Педагогічну підготовку потрібно здійснювати з урахуванням типу сім'ї за такими параметрами: за типом головування у сім'ї (демократична (партнерська) сім'я, авторитарна (домінантна) сім'я); за місцем проживання (міська, сільська сім'я); за рівнем батьківського потенціалу як сукупної здатності й готовності дорослих до підтримки професійного самовизначення дитини, вмілого використання відповідних знань і вмінь, що ґрунтуються на індивідуальному підході до неї (високий, середній, низький рівень); за гендерними особливостями дитини (хлопці і дівчата старшого шкільного віку).

Успішності організації педагогічної підготовки сімей різного типу до професійного самовизначення старшокласників, переходу від керівництва сімейним вихованням до партнерства з батьками

учнів сприятиме покладення в основу її реалізації сукупності принципів, а саме:

– *принципу гуманізму*: виявлення та врахування потреб сім'ї в плані професійного самовизначення дітей старшого шкільного віку; орієнтування на виховні можливості батьків, довіри до них; прийняття батьків як союзників педагогічного колективу школи, одностайності щодо професійного самовизначення дитини; ґрунтування на оптимістичній гіпотезі у процесі розв'язання наявних у них проблем щодо професійного самовизначення дитини; прийняття і повага батьків та їхньої дитини; зацікавлене ставлення до дитини, її професійного майбутнього;

– *принципу співробітництва*: визнання батьків активними учасниками, а не об'єктами педагогічної системи; знання і врахування особистісних якостей батьків і вибудовування на цій основі оптимальної взаємодії з ними; ціннісне ставлення до компетентності батьків, їхньої ініціативи; заохочення досягнень й особистісного внеску кожного з них у діяльність школи з професійного самовизначення дітей старшого шкільного віку;

– *принципу партнерства*: розв'язання проблем, пов'язаних з вихованням дитини, її професійним самовизначенням на взаємоузгоджених засадах, попередження міжособистісного напруження, конфліктності, протистояння; організація педагогічної підготовки батьків на основі довіри, відкритості, оперативного обміну інформацією; відповідальність і педагога, і батьків за свої дії; узгодження очікувань і механізмів їх реалізації; виявлення і врегулювання розбіжностей і суперечностей усередині трикутника «батьки – дитина – вчителі»; аналіз позицій батьків і вчителів щодо цілей виховної діяльності в сімейному і шкільному середовищах; попередження протистояння сторін, які взаємодіють; організація різних видів спільної роботи з урахуванням інтересів усіх учасників педагогічної підготовки, зміцнення взаємних контактів за рахунок дотримання етичних норм спілкування, використання «психологічного захисту» дитини;

– *принципу нарощування виховних впливів*: взаємна орієнтація педагогічного колективу школи і батьків; спільність намірів у досягненні мети; наявність конкретних очікувань учасників щодо один одного і результатів роботи системи педагогічної підготовки сімей до професійного самовизначення старшокласників; організація інформаційного обміну між учасниками цієї системи.

Такий погляд на педагогічну підготовку сімей до професійного самовизначення старшокласників створює підґрунтя для використання батьками інтеріоризованих знань, умінь і навичок в умовах власної сім'ї, зміни помилкових ціннісних пріоритетів, хибної мотивації і стратегії виховної діяльності. Як певна шкала виховних цінностей, еталонів, моделей поведінки педагогічна підготовка батьків виконує функцію підтримки професійного самовизначення дитини – важливої складової

її оптимального особистісного становлення як суб'єкта власного майбутнього.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 158 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості : [підручник] / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2008. – 818 с.
3. Носков В. Психологічні проблеми професійного самовизначення підлітків / Володимир Носков, Анастасія Котельник // Соціальна психологія. – 2007. – №3. – С. 146–153.

Анотації

Тамара КРАВЧЕНКО

Педагогічна підготовка батьків до професійного самовизначення старшокласників

У статті розкрито сутність поняття «професійне самовизначення»; окреслено особливості світогляду старшокласників, які позначаються на успішності їхнього професійного самовизначення; сформульовано принципи організації педагогічної підготовки батьків до професійного самовизначення дітей старшого шкільного віку.

Ключові слова: батьки, педагогічна підготовка, професійне самовизначення, старшокласники.

Тамара КРАВЧЕНКО

Педагогическая подготовка родителей к профессиональному самоопределению старшекласников

В статье раскрывается сущность понятия «профессиональное самоопределение»; описываются особенности мировоззрения старшекласников, которые влияют на успешность их профессионального самоопределения; сформулированы принципы организации педагогической подготовки родителей к профессиональному самоопределению детей старшего школьного возраста.

Ключевые слова: родители, педагогическая подготовка, профессиональное самоопределение, старшекласники.

Tamara KRAVCHENKO

Pedagogical preparation of parents to professional self-determination of senior pupils

In the article the essence of concept «professional self-determination» opens up, the features of outlook of senior pupils which are reflected on progress of their professional self-determination are outlined, the principles of the organization of parents' pedagogical preparation to professional self-determination of children of senior school age are determined.

Keywords: parents, pedagogical preparation, professional self-determination, senior pupils.